

Kunnen en mogen leerlingen excelleren?

Met het Actieplan Beter Presteren geeft de politiek volop aandacht aan excellentie in het onderwijs. Het onderwijs biedt op verschillende manieren ruimte aan uitblinkers. Maar hoe leerlingen hier zelf over denken, blijkt uit een grootschalig onderzoek onder tweeduizend brugklassers.

door Wietske Idema en Jelle Jolles

Excelleren in het onderwijs is de laatste jaren een hot issue in overheidsbeleid, media, onderzoek en het onderwijs zelf. Zo legt minister van Bijksterveldt in het Actieplan Beter Presteren VO ('Het beste uit leerlingen halen') de nadruk op excellentie, hebben de media en wetenschappers er steeds meer ogen en oren naar en besteden scholen er aandacht aan in de vorm van plusklassen, pre-universities of nieuwe onderwijsconcepten- en methoden. Een reeks mooie en veelbelovende initiatieven, maar de vraag is: heeft de leerling zelf het gevoel dat hij of zij kan en mag uitblinken? Of is er een discrepantie tussen wat de overheid wenst en wat de leerling beleeft?

Kloof tussen overheid en leerling

Uit grootschalig onderzoek van de Vrije Universiteit onder ruim tweeduizend brugklassers blijkt dat maar liefst een derde het gevoel heeft dat ze niet kunnen of mogen uitblinken in de klas. Deze kennelijke kloof heeft forse implicaties voor de onderwijspraktijk.

Naar leerling-gecentreerd

De onderzoeksresultaten hebben potentie voor toepassing in de onderwijspraktijk: docent en school kunnen hun rol pakken en werken aan een andere leerattitude van de leer-

docent en ouder – die het kind ervaringen moet bieden, zodat het zijn gedrag kan aanpassen.

Sfeer waarin uitblinken mag

De leraar kan samen met leerlingen en ouders werken aan een sfeer in de klas waarin uitblinken kan en mag. Van groot belang is daarin om verschillende typen leerlingen te (h)erkennen en te voorkomen dat een leerling gedemotiveerd raakt. De leraar is de sleutelfiguur in het proces van 'leren te leren'. Dat zorgt voor de zo nodige 'persoonlijke groei' die betekent dat het schoolkind beter wordt in perspectiefname. Dit is meteen een stimulans voor de ontwikkeling van de plannings- en stuurfuncties, de 'executieve functies' die berusten op het functioneren van de voorste hersendelen. Daarvan is nu bekend dat die zich in de adolescentie sterk ontwikkelen, en wel zeer waarschijnlijk door sturing en inspiratie van de omgeving. De docent is dus de motor van de neuropsychologische ontwikkeling van de scholier!

Hollandse mentaliteit helpt niet mee

Uitblinken past niet zo bij de Nederlandse cultuur ('doe maar gewoon dan doe je al gek genoeg'). Dat botst met de meer Amerikaanse houding ('ik zal je eens laten zien wat ik kan'). Echter, het zijn vooral volwassenen die doordrongen zijn van deze Hollandse mentaliteit, niet de kinderen. En als de omgeving niet inspireert of informeert, is het waarschijnlijk dat een leerling niet eens weet wat er van hem of haar wordt verwacht. Bovendien, de vele jaren van nieuw en 'in vrijheid' leren (en dus ook je eigen leerdoelen stellen) helpen ook niet mee. Kortom, openlijk op school laten zien wat je kunt presteren in schoolse vakken is eerder 'wat vreemd' dan volledig geaccepteerd, zoals in sport of muziek.

Verschillen seksen en schooltypen

Daarnaast heerst het idee dat veel leerlingen een zesje 'ook wel prima' vinden; uit recent onderzoek van het Platform Bèta Techniek blijkt dat in de helft van de gevallen zo te zijn. Maar dat betekent automatisch dat de andere helft van de ondervraagde jongeren wél wil excelleren. En

Belangrijk is verschillende typen leerlingen te (h)erkennen

ling. Dit is geen open deur maar een pleidooi voor veranderen van 'leraar-gecentreerd' onderwijs naar 'leerling-gecentreerd'. Het onderwijs is immers in de afgelopen periode meer gericht geweest op doceren en op het scheppen van de voorwaarden voor leren. Er was minder aandacht voor de leerling, zijn of haar attitudes en de achtergronden daarvan. Neuropsychologische inzichten in het zich ontwikkelende kind laten zien dat het kind niet of moeilijk tot een verandering van zelfinzicht komt. Het is de omgeving – vooral

38% van de autochtone meisjes heeft het gevoel niet te kunnen en mogen uitblinken

hoe zit het met de verschillen tussen jongens en meisjes? Jongens zouden volgens de *common sense of nature* meer gericht zijn op competitie en beter presteren wanneer zij een wedstrijdje doen. Meisjes zouden vaker faalangstig en minder ondernemend zijn, wat uitblinken in de weg staat. Tot slot is het voor te stellen dat er een fors verschil is tussen leerlingen op de verschillende schooltypen: uitblinken in een doe-vak op het vmbo gaat misschien anders dan uitblinken in wiskunde op het gymnasium.

Opzet van het onderzoek

Onderzoekers van de VU onderzochten 2215 brugklasleerlingen in Nederland binnen het onderzoeksprogramma LEERLIJN: een online vragenlijstonderzoek naar de vaardigheden, beleving, motivaties en sociale omgeving van jongeren in de eerste klas van het vmbo, havo en vwo. Met LEERLIJN willen de onderzoekers de risico- en beschermende factoren voor een succesvolle of minder succesvolle schoolloopbaan van leerlingen in kaart brengen. Er zijn namelijk sterke aanwijzingen dat er te weinig wordt gekeken en geluisterd naar de leerling zelf.

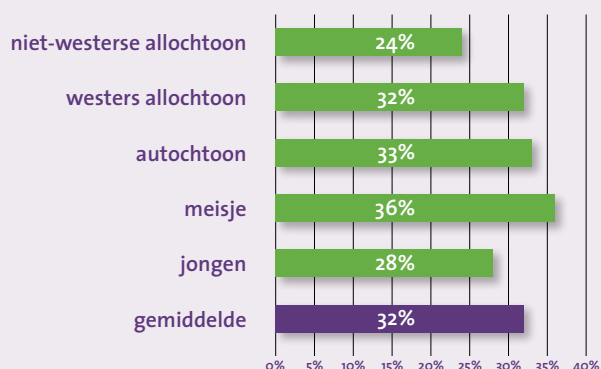
Bewust voor brugklassers gekozen

De onderzoekers kozen specifiek voor leerlingen uit de brugklas, vanwege de vaak turbulente periode: een nieuwe school die minder structuur biedt, nieuwe vrienden en nieuwe leraren met elk een andere aanpak. Daarnaast hebben tieners nog onvoldoende vaardigheid in het nemen van perspectief, waardoor ze de intenties van leraar of ouders nog niet volledig begrijpen. Ook krijgen sociale contacten steeds grotere prioriteit en willen veel tieners 'in de smaak vallen' bij vrienden. *Peer pressure* beïnvloedt hun keuzes en gedrag dusdanig dat schools presteren er sterk onder kan lijden.

Kan of mag jij uitblinken?

De onderzoekers vroegen de leerlingen: 'Heb jij het gevoel dat je kan en mag uitblinken in de klas'? Ongeveer één op de vijf leerlingen antwoordde bevestigend op deze vraag (19%). Bijna een derde van de leerlingen heeft daarentegen het idee dat ze niet kunnen of mogen uitblinken op school. Leerlingen in de gecombineerde vmbo/havo klassen zeggen opvallend vaker (42%) dat ze niet kunnen en mogen uitblinken dan de leerlingen uit de andere schooltypen. Er is een verschil te zien tussen jongens en meisjes: meisjes hebben vaker (36%) dan jongens (28%) het gevoel dat ze niet kunnen en mogen excelleren. Kennelijk voelen zij zich wat vaker geremd dan jongens. Ook blijkt dat het vaker gaat om autochtone leerlingen (33%) en westers allochtone leerlingen (32%) dan leerlingen met niet-westerse culturele achtergrond (24%).

'Ik kan en mag niet uitblinken in de klas', naar geslacht en etniciteit

STELLING VAN DE MAAND

MAART

Excelleren is te leren

- mee eens, school en ouders kunnen werken aan een andere sfeer rond de leerlingen*
- niet mee eens, de Nederlandse mentaliteit 'doe maar gewoon' verander je niet*

Ga naar www.nvs-nvl.nl en reageer op deze stelling

Toelichting:

Sociale contacten krijgen steeds grotere prioriteit en veel tieners willen 'in de smaak vallen' bij vrienden. Peer pressure beïnvloedt hun keuzes en gedrag dusdanig dat schools presteren er sterk onder kan lijden.

Uit: *Kunnen en mogen leerlingen excelleren?* door Wietske Idema en Jelle Jolles (pag. 6)

REACTIES OP DE STELLING VAN DE MAAND FEBRUARI

De toelatingscode vmbo-havo is een goed middel om aansluitingsproblemen op te lossen

mee eens , de code biedt duidelijkheid	35%
niet mee eens , een code lost aansluitingsproblemen niet op	45%
geen mening	20%

Samengenomen is te zien dat een gevoel van niet kunnen en mogen uitblinken het meest voorkomt bij autochtone meisjes (38%) en westerse allochtone meisjes (35%). Bij de jongens zijn het ook vaker de autochtone (28%) en westerse allochtone jongens (30%) die vinden dat ze niet kunnen en mogen uitblinken op school. Zowel bij de niet-westerse allochtone jongens als meisjes ligt dit percentage het laagst (beide 24%).

Ga je graag naar school?

De leerlingen die vinden dat ze kunnen en mogen uitblinken, gaan liever naar school dan de leerlingen die dit niet vinden (34% tegenover 17%). Ook vinden de leerlingen die het idee hebben te kunnen excelleren de leerstof (veel) vaker leuk en interessant (47%) dan leerlingen die zich door de omgeving geremd voelen om uit te blinken (8%). Dit zijn opvallende verschillen: waarschijnlijk is een gevoel van kunnen en mogen excelleren ook van invloed op het plezier in school.

Ben je gemotiveerd?

Wanneer je als overheid of school investeert in een 'excellentieklimaat', maar de leerlingen niet gemotiveerd zijn om te presteren, heb je een probleem. De onderzoekers keken daarom ook naar het 'motivatietype' van de verschillende leerlingen. Ze vonden hierin verschillen tussen enerzijds leerlingen die vinden dat ze niet kunnen en mogen uitblinken op school en anderzijds de leerlingen die dit wel vinden. Het blijkt dat de groep leerlingen die vindt dat uitblinken niet kan of mag relatief vaker faalangstig (26%) en ongemotiveerd (6%) is vergeleken met de leerlingen die vinden dat je wel mag uitblinken (respectievelijk 19% en 3%). De groep leerlingen die aangeeft dat ze wél kunnen laten zien wat ze kunnen is vaker intrinsiek gemotiveerd (44% tegenover 34%). Dit is een waardevolle bevinding omdat ze suggereert dat deze (intrinsiek gemotiveerde) scholieren neuropsychologisch gezien verder zijn ontwikkeld. Dergelijke scholieren hebben een betere zelfreflectie en zijn minder afhankelijk van de mening van de omgeving, waardoor ze hun functioneren waarschijnlijk beter kunnen inschatten. Een mogelijke toepassing van deze stelling is dat scholieren van deze leeftijd door pedagogische maatregelen kunnen leren reflecteren, beter kunnen worden in perspectiefname en hun sociale omgeving kunnen evalueren. Dit is iets wat het onderwijs nu vaak aan het toeval overlaat.

Motivataverschillen j/m

Er zijn verschillen tussen jongens en meisjes te zien in motivatietypen: jongens die vinden dat ze niet kunnen en mogen excelleren zijn vaker ongemotiveerd (9%) dan meisjes die vinden dat ze dit niet kunnen en mogen (4%). Wat verder opvalt, is dat meisjes die vinden dat hun omgeving hen remt uit te blinken, vaker faalangstig zijn (35%) dan jongens (17%). Een ander opmerkelijk verschil is dat de jongens die vinden dat ze niet kunnen en mogen uitblinken vaker prestatiegericht zijn (43%) dan de meisjes (26%).

Vragenlijst mentor

Ook mentoren werd gevraagd hoe zij over de motivatie van elk van hun mentorleerlingen dachten. In een vragenlijst gaven ze aan of de leerling een 'lagere', 'gemiddelde' of 'hogere' leermotivatie heeft dan de andere leerlingen in de klas. Dit geeft een indruk van de motivatie die de leerling laat zien ten opzichte van andere kinderen uit de klas. Uit het onderzoek blijkt dat de leerlingen die vinden dat

Eén derde vindt dat ze niet mogen uitblinken

ze kunnen en mogen uitblinken, gemiddeld een hogere leermotivatie hebben (38%) dan de kinderen die dat niet vinden (28%). Maar liefst een derde van alle leerlingen blijkt het gevoel te hebben dat ze niet alles van zichzelf kunnen en mogen laten zien op school. Een gevoel van 'niet kunnen en mogen uitblinken' gaat vaak samen met een lagere motivatie en minder plezier in school. Leerlingen die wel vinden dat ze kunnen excelleren, hebben juist vaker een hoge (intrinsieke) motivatie.

Inzicht is te leren

Een leraar kan per kind inschatten wat zijn of haar standpunt is over 'uitblinken in de klas' en proberen daar verandering in te brengen. Meisjes bijvoorbeeld, die vaker dan jongens het gevoel hebben dat ze niet kunnen en mogen uitblinken. Wellicht zijn zij gevoeliger voor *peer pressure* dan jongens. Jongens en meisjes kunnen baat hebben bij counseling: het ontvangen van feedback op het eigen gedrag. Het schoolkind kan leren om het perspectief van andere kinderen te herkennen, maar ook dat van de docent of ouder. Bovendien kan het leren om de consequenties van zijn gedrag op de middellange of langere termijn te overzien.

Uiteindelijk zijn het pedagogische maatregelen die ervoor zorgen dat het kind de ervaringen en inzichten krijgt die nodig zijn om goede keuzes te maken over zijn leergedrag. Daarmee leert het ook om een meer eigenstandige positie te nemen jegens de mening van belangrijke anderen, zoals de *peer group*. Dit kan helpen om de motivatie te verhogen en daarmee de leerprestaties.

Wietske Idema en Jelle Jolles zijn onderzoekers bij het Centrum Brein & Leren en afdeling Onderwijsneurowetenschap, Faculteit Psychologie en Pedagogiek van de VU Amsterdam.
Info: jjolles@vu.nl

Een literatuurlijst en een extra tabel vindt u op www.nvs-nvl.nl, klik op 'Lees meer' in de kolom Bij de Les maart.